

الگوی روابط اجتماعی سالم از دیدگاه آیات و روایات

مدینه سواری^۱

چکیده

یکی از مباحث مهم در هر جامعه ای بحث الگوی روابط اجتماعی سالم است. روابط سالم سبب ایجاد مودت و انسجام انسانی بیشتری در هر اجتماعی خواهد شد. از این رو شناخت شیوه ارتباطات و اثرات آن در جایگاه شخصیتی سهم به سزایی در موفقیت افراد در ارتباطات خویش دارد و بدون چنین شاختی نیل به نتایج مورد نظر با مشکلات فراوان و چالش های جدی روبرو خواهد شد. در این تحقیق سعی شده مسائل و ابهاماتی که برای هر فرد و اجتماع در روابط سالم پیش می آید را بیان کند. از اهداف این پژوهش نشان دادن میل و رغبت به زندگی در کنار هم زندگی بدون ترس و نگرانی به وجود آمدن امنیت ایجاد دوستی عمیق اعتماد به دیگران همکاری و تعاون در جامعه است. آثار مهمی که در مورد الگوی روابط سالم را سبب می شود شامل ارتباط همسران مودت احترام، مهربانی اعتماد صله رحم دوستی و... است که خود از بارزترین خطوط ارتباطی سالم برای فرد و اجتماع به حساب می آید از بارزترین پیامدهای منفی عدم توجه به الگوی روابط سالم می توان به تعدی به حقوق دیگران ترویج بی بندگی و باری، فحشا و - اشاره کرد. این مجموعه به صورت کتابخانه ای و فیش برداری و توصیفی گردآوری شده است. مطالب این پژوهش ذیل عناوین مفهوم شناسی روابط اجتماعی سالم و نقش؛ آن از دیدگاه آیات و روایات است.

کلید واژه: الگو، روابط اجتماعی، ارتباط، زندگی، جامعه

۱. سطح ۲ حوزه علمیه فاطمه الزهرا (سلام الله علیها) @madinehsavari@gmail.com

مقدمه

انسان بر مهم ترین کانون زندگی اجتماعی یعنی خانواده و ارتباطات اجتماعی فی ما بین در اجتماع نظریاتی تاثیر گذار بیان داشته که از موارد آن میتوان به مودت، صداقت، صله رحم، گذشت و غیره اشاره کرد. در شرایطی که الگوی های جدید تعامل میان افراد جامعه شکل گرفته ، خلاء آموزش های لازم در زمینه الگوهای سالم روابط اجتماعی سبک زندگی خانوادگی سالم و نحوه ارتباط موثر، آشنایی با حقوق و وظایف متقابل در چارچوب زندگی اجتماعی را در برمی گیرد، احساس می شود. همچنین روشن نمودن بحث و رفع مشکل و بیان راهکارهای سالم برای رسیدن به ارتباط سالم از دیدگاه دینی از دیگر جنبه های آن است لذا موضوع بسیار ضروری و جنبه کاربردی دینی و اخلاقی دارد. که با تشریح ابعاد و حدود مسأله و بیان جنبه حیاتی و ضرورت آن و کاربرد نتایج و پژوهش هایی که صورت گرفته بحث می شود. در این تحقیق سعی شده به تبیین ماهیت روابط اجتماعی سالم و روابط آن بازنگری انسان و این فضیلت اخلاقی ارزشمند از نگاه قرآن کریم و روایات صادر از ائمه معصومین علیه السلام بحث شود. از این رو کتاب هایی در باب موضوع روابط اجتماعی سالم نگاشته شده است مانند کتاب روابط سالم در خانواده تالیف داوود حسینی که انتشارات بوستان کتاب آن را چاپ کرده و در مورد پیرامون شناخت انواع روابط و راهکارهای بهبود روابط و نقش عوامل مختلف در شکل و پایداری روابط سالم می پردازد. و از دیگر نگاشته ها می توان کتاب جامع آداب معاشرت تالیف پست آنا مترجم مریم تقدیسی انتشارات پندار تابان یک کتاب جامع آداب معاشرت در زمینه آداب و مسائل مختلف از جمله آداب روز مره در جامعه می پردازد. در این پژوهش سعی شده ، پاسخ پرسش های زیر داده شود.

۱. الگوی روابط اجتماعی چیست؟

۲. رابطه اجتماعی سالم از دیدگاه آیات و روایات چه چیزی است؟

مفهوم شناسی

راغب اصفهانی در فرهنگ خود در مورد مله با اجتماع Milla می نویسد که مله املال و املا همه از یک ریشه اند مصدر املا به معنای دیکته به این معنا است که چیزی از سوی یک مبع اُسمانی یا غیر اُسمانی نیرومند و با غیر نیرومند مقدس با غیر مقدس دیکته شده است.^۱ کلمه (مله) در معنای مذهبی خود به معنای یک شیوه یک راه و با دسته می باشد که بوسیله خداوند دیکته و عرضه گردیده است و یا شاید از سوی یک رهبر غیر اُسمانی یا گروه دیکته شده است. کلمه «امه اصطلاح دیگر قرآنی است که به ملت اسلامی اطلاق گردیده و ۱۰ مرتبه در قرآن کریم ذکر گردید و چند مرتبه دیگر هم به اشکال مختلف مانند «امتکم» (امت شما)، و امم (جمع امه) ذکر گردیده است.^۲ در قرآن کریم دو اصطلاح وجود دارد که کم و بیش به معنای ملت با اجتماع است که در ۱۵ آیه ۱۷ بار ذکر شده است و اصطلاح اجتماع در میان دانشمندان اجتماعی از پر ابهام ترین و کلی ترین واژگان است. ابهام مزبور تا جایی گسترش یافته که گاه با واژگانی مانند و ملت و دامت و مفاهیمی دیگر و حتی با اصطلاح تمدن به معنای مجموعه ای گسترش یافته در دوره ای قابل ملاحظه از زمان نیز مترادف شده است و گاه برخی عالمان اجتماعی آن را صرفاً بر اجتماعات بزرگ اطلاق کرده اند و جوامع کوچک تر را که به مرحله مدنیت نرسیده اند، جماعت گروه دسته و ... نامیده اند. بنابر این دستیابی به تعریفی روشن و جام و مانع، دشوار می نماید و به رغم کاربردهای فراوانش این مفهوم هنوز تعریفی مورد اتفاق بیافته است.^۳

۱. راغب اصفهانی، مفردات، ص ۳۱۵

۲. رهنمایی، اصطلاحات جامعه شناسی و تحقیقات علمی تهران، ص ۱۱۸

۳. نجفی، جامعه و سنن اجتماعی در قرآن، ص ۵۲

در اصطلاح از منظر جامعه‌شناسی اجتماع به گروهی از افراد اطلاق می‌شود که دارای پیوندهای قوی و با دوامی اند و نیز گاهی اوقات مکان جغرافیایی مشترکی دارند. همچنین اعضای آن در فعالیت‌های اجتماعی مشارکت منظمی دارند. افراد این گروه هویت یابی قوی با گروه دارند.^۱ اصطلاحات اجتماع و جامعه از مباحث اساسی و دقیق و ظریف جامعه‌شناسی عمومی است ولی متأسفانه غالباً این دو واژه را نابجا و نادرست به کار می‌برند مفهوم رابطه اجتماعی از آگاهی‌ایی که جامعه‌ها از خودشان دارند جدایی ناپذیر است و کاربرد رایج آن را می‌توان بازتاب پرستی درباره رشد فردگرایی در جامعه‌های امروز دانست. الگوی یک مدل یک الگو، طرح‌معرفی به ویژه کوتاه با تشریح است که برای نشان دادن هدف اصلی با کارکرد یک موضوع سیستم یا مفهوم در نظر گرفته شده است.^۲

مفهوم لغوی و اصطلاحی معاشرت

معاشرت، واژه‌ای عربی برگرفته از عشره به معنای آمیختن و مصاحبت است.^۴ معاشرت نیز به معنای الفت مصاحبت همدمی زندگانی با هم و نشست و برخاست تشکیل شده و دارای اصول و معیارهای قابل توجهی است که اگر آنها را رعایت نکنیم نمی‌توانیم در روابط مان با دیگران موفق عمل کنیم چرا که آداب معاشرت در همه جا اعم از پارک‌ها، کوچه و خیابان مهمانی‌ها، محل کار مدارس دانشگاه‌ها و... به کار می‌آید معاشرت هر فعلی است که توسط عقل و شرع پدیده باشد.^۳ در اصطلاح به معنای ارتباط دوستی رفت و آمد دانش با کسی^۴، گفت و شنید کردن با هم با هم زیستی همدمی، رفاقت با کسی زندگی کردن خوردن و آشامیدن با هم و نشست و برخاست

۱. شارع پور، جامعه‌شناسی شهری تهران، ص ۱۱

۲. فصلنامه صدرا، مقاله الگوی اسلامی شماره ۱۰، ص ۶

۳. طریحی، مجمع البحرین، ج ۳، تهران: ص ۴۰۳

۴. نوری، فرهنگ بزرگ سخن، ص ۷۱۲۶

است.^۲ بنابراین، معاشرت به طور کوتاه مدت و یا بلند مدت و در حد اعلا و با اقل آن صورت می پذیرد و اختصاص به دور زمانی بلند مدت ندارد بر این اساس، هرگونه روابط کوتاه مدت یا بلند مدت میان افراد یک جامعه می بایست در چارچوب قوانین و آدابی شکل گیرد تا این روابط و معاشرت سالم اسلامی باشد. خداوند در آیاتی از قرآن بر اهمیت و ارزش آموزش و عمل به آداب معاشرت توجه داده و از والدین خواسته تا آداب معاشرت را در حوزه رفتارهای اجتماعی در خانه و جامعه به فرزندان بیاموزند و (یا ایها الذین آمنوا لسیاذنکم الذین ملکت ایمانکم والذین لم یبلغوا العلم منکم ثلاث مرات من قبل صلاة الفجر وحين تضعون لبانکم من الظهيرة ومن بعد صلاة العشاء ثلاث عورات لکم لیس علیکم ولا علیهم جناح بَعْدَهُ طَوَافُونَ عَلَیْکُمْ بَعْضُکُمْ عَلَی بَعْضٍ کَذَلِکَ بَیْنَ اللّهِ لَکُمُ الْاَیَّاتِ وَاللّهُ عَلِیْمٌ حَکِیْمٌ ، وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْکُمُ الْحُلُمَ فَلِیَسْتَأْذِنُوا کَمَا اسْتَأْذَنَ الذِّیْنُ مِنْ قَبْلِهِمْ کَذَلِکَ یُبَیِّنُ اللّهُ لَکُمُ اَیَّاتِهِ وَاللّهُ عَلِیْمٌ حَکِیْمٌ)^۳. ای کسانی که ایمان آورده اید قطعاً باید غلام و کنیزهای شما و کسانی از شما که به سن بلوغ نرسیده اند سه بار در شبانه روز از شما کسب اجازه کنند پیش از نماز بامداد و نیمروز که جامه های خود را بیرون می آورید و پس از نماز شامگاهان (این) به هنگام برهنگی شماست که بر شما و نه بر آنان گناهی نیست که غیر از این سه هنگام گرد یکدیگر بچرخید و با هم معاشرت نمایند خداوند آیات (خود) را این گونه برای شما بیان می کند و خدا دانای سنجیده کار است. بنابراین این همانگونه که خداوند معاشرت سالم و درست را از طریق پیامبران به مؤمنان و مردم می آموزد همچنین بر والدین است که آداب درست را از کودکی در محیط خانوادگی به کودکان خویش آموزش دهند.

۱. معین، فرهنگ فارسی، ص ۲۲۱۲

۲. نور، آیات ۵۸ و ۵۹

به جامعه بیاموزند. بنابراین همانگونه که خداوند روابط سالم و درست را از طریق پیامبران به مؤمنان و مردم می آموزد.^۱ همچنین بر والدین است که آداب درست را از کودکی در محیط خانوادگی به کودکان خویش آموزش دهند.^۲ تا شرایط جامعه پذیری و حضور کودکان در جامعه فراهم آید. در ارزش و اهمیت تعلیم و تربیت آداب معاشرت همین بس که خداوند در العظام تعلیم و ترکیه پیامبران برآمده و خود اقدام به تعلیم و تربیت ایشان نموده است تا این گونه بر ارزش و اهمیت آداب معاشرت و روابط تأکید کند.^۳ آموزه های وحیانی قرآن درباره آداب معاشرت به دو دسته احکام سلبی و ایجابی تقسیم می شود به این معنا که برخی از این آداب متوجه ترک برخی از رفتارهاست و برخی دیگر نیز رفتارهایی است که می بایست به عنوان رفتارهای درست و سالم مورد توجه قرار گرفته و بر آن اهتمام ورزیده شود. خداوند در بسیاری از آیات به ردائیل رفتاری و اخلاقی اشاره کرده و آن را عامل مهمی در فروپاشی جامعه سالم و ایجاد بحران در روابط اجتماعی دانسته است. از این رو بسیاری از رفتارهای ناسالم و ناپسند از آنها پرهیز داده شده است. امیر المؤمنین (علیه السلام)، پس از رحلت پیامبر اکرم به الگودهی از سیره سوی اشاره دارند و با معرفی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و خصوصیات ممتاز آن حضرت، بیان می کنند که «و اقتدوا بهدی نبیکم فأنه أفضل الهدی و استنوا بسته قالها أهدی السنن»^۴ به هدایت پیامبرتان اقتدا کنید؛ چرا که آن بهترین هدایت است و از سنت و روش او پیروی کنید که آن، هدایت کننده ترین سنت است.

۱. انعام ایه ۵۴، فصلت، آیه ۳۲، حجرات، ایه ۱ تا ۵

۲. لقمان آیات ۱۹-۱۷، نور آیات ۵۸-۵۹

۳. علاء الدین، نقش آفرینی روشمند انبیاء در بهیره و ارتقاء روابط اجتماعی از منظر قرآن کریم ص ۲۲

۴. دشتی، نهج البلاغه، خطبه ۱۱۰

نتیجه گیری

قرآن کریم به عنوان مهمترین منبع دین اسلام، قابلیت ارائه کلان الگو در زمینه رفتارهای اجتماعی را داراست. اما به دلیل اینکه مجال در این نوشتار مختصر است، از میان آیات کریمه، پنج آیه از قرآن کریم که به صراحت در زمینه روابط اجتماعی آمده است، به صورت الگوی رفتاری در زمینه های مختلف تبیین گردید: الگوی تفسیح، یا همان الگوی گشایش، الگوی استیناس، الگوی ارجاع، الگوی هماهنگی قول و فعل، که ویژگی اصلی این الگوها کاربردی بودن آن ها در جامعه است، تا با ترویج و فرهنگ سازی بر مبنای الگوهای قرآنی جامعه پیشرفته قرآنی حاصل شود. آن چه قابلیت اهمیت و قابل توجه مضاعف می باشد، این است که نباید با این نگاه که این آیات، آیاتی صرفاً اخلاقی و توصیه ای هستند از کنار آن به راحتی گذشت. زیرا این آیات فراتر از یک توصیه اخلاقی، میتواند به عنوان الگو و سرمشق روابط اجتماعی در جوامع اسلامی، به تعالی و پیشرفت فرهنگ مسلمانان یاری رساند. در بحث حسن و قبح عقلی و شناخت های آن دارای جایگاه ویژه است زیرا عقل انسان نمی تواند تعدادی از اصول انسانی را بدون در نظر گرفتن شرع و دین دریابد و تشخیص دهد کدام افعال دارای حسن ذاتی یا قبح ذاتی هستند. خداوند نعمت عقل و قوه تشخیص را به عموم انسان ها عنایت فرموده از این رو برخی از اصول انسانی را کسانی که از دین و شریعت بی خبرند نیز دریافته اند، و به آن عامل هستند. اما در میان برخی از اصول وجود دارد که عقل در درک و رسیدن به آن ها ناتوان بوده و نیازمند است تا نیروی کامل تر از آن، را در دریافت صحیح اموریاری نموده و از انحرافات غیر انسانی جلوگیری نموده. پس انسان برای رشد و تعالی و رسیدن به رشد و تعالی باید از اصولی تبعیت کند و آن هم تبعیت از دستورات الهی و تبعیت از فرستادگان الهی تا به رشد و تعالی برسد.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغة

۱. انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، تهران، نشر سخن، چاپ پنجم، سال ۱۳۹۰ ه ش
۲. بن حماده، اسماعیل، الجوهری، الصحاح، قم: انتشارات اسلامی، ۱۳۸۱ ه ش
۳. بن مکرم، ابن منظور، لسان العرب، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۶ ه ق
۴. بیضاوی، عبدالله بن عمر، أنوار التنزیل وأسرار التأویل، بیروت، دار احیاء التراث العربی، سال ۱۴۱۸ ه ق
۵. بروجرودی، محمد ابراهیم، تفسیر جامع، تهران: انتشارات صدر، چاپ سوم، سال ۱۳۶۶ ه ش
۶. حسینی شیرازی، محمد، نبیین القرآن، بیروت: نشر دار العلوم، چاپ اول، ۱۳۴۳ ه ش
۷. حسینی، داود، روابط سالم در خانواده، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، چاپ بیست و پنجم، بی تا
۸. خامنه ای، سیدعلی، توسعه اجتماعی، سی دی حدیث ولایت، موسسه حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه ای، ۱۳۸۹ ه ش
۹. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، نشر دهخدا، چاپ دوم، ۱۳۶۳ ه ش
۱۰. راغب اصفهانی، حسین بن محمد مفردات راغب، قم، انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، سال ۱۳۸۱ ه ش
۱۱. رهنمایی، احمد، اصطلاحات جامعه شناسی و تحقیقات علمی، تهران، نشر اسلام، سال ۱۳۸۹ ه ش
۱۲. زبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت، دار مکتبه الحیاء، چاپ اول، بی تا

۱۳. شیراوند، محسن، روابط اجتماعی از منظر اسلام، اصفهان: نشر دانشگاه اصفهان، چاپ اول، بی تا
۱۴. شارع پور، محمود، جامعه شناسی شهری، تهران، سمت، چاپ سوم، سال ۱۳۸۹ ه. ش
۱۵. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان، قم: انتشارات اسلامی، ۱۳۵۸ چاپ نهم، بی تا
۱۶. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرين، تهران، نشر مکتبه المرتضویه، چاپ چهارم، ۱۳۷۵ ه. ش
۱۷. علا الدین، محمد رضا، نقش آفرینی روشنمندان انبیاء در بهبود و ارتقاء روابط اجتماعی از منظر قرآن کریم، فصلنامه ی قرآنی کوثر، سال پانزدهم پاییز ۹۴، شماره ۵۵.
۱۸. فضل الله، محمد حسین، تفسیر من وحی القرآن، بیروت: دار الملائک للطباعا و النشر، چاپ اول، ۱۴۱۹ ه. ق
۱۹. فرهادیان، رضا، تربیت برتر آنچه والدین باید بدانند، قم: انتشارات رئوف، چاپ دوازدهم، ۱۳۷۰ ه. ش.
۲۰. فینچام، فرانک، رابطه همسران، تهران: پیک بهار، چاپ اول، ۱۳۸۰ ه. ش
۲۱. فصلنامه صدرا، مقاله الگوی اسلامی، شماره ۱۰، ۱۳۹۳ ه. ش
۲۲. قرآن کریم، فصلنامه ی قرآنی کوثر، سال پانزدهم پاییز ۹۴، شماره ۵۵.
۲۳. قائمی مقدم، محمدرضا، روش الگویی در تربیت اسلامی، مجله معرفت، شماره ۶۹، ۱۳۸۹ ه. ش
۲۴. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ سیزدهم، ۱۳۷۱ ه. ش
۲۵. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، چاپ بیست و سوم، ۱۳۸۳ ه. ش
۲۶. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی، ج ۸، قم: انتشارات حوزه، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ ه. ش
۲۷. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، قم: انتشارات اسلامی، ۱۳۶۶، ه. ش
۲۸. محمد معین، فرهنگ فارسی، تهران، نشر دهخدا، ۱۳۶۳ ه. ش.

۲۹. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: انتشارات حوزه، ۱۳۸۶ ه ش
۳۰. مکارم الشیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتاب اسلامی، ۱۳۵۳ ه ش
۳۱. محدثی، جواد، اخلاق معاشرت، قم: بوستان کتاب، چاپ هفدهم، سال ۱۳۸۸ ه ش
۳۲. ناطقی، محمدتقی، پایه های روابط اجتماعی از دیدگاه اسلام، تهران: نشر پیام، چاپ دوم، ۱۳۷۱ ه ش.
۳۳. نجفی، محمد، جامعه و سنن اجتماعی در قرآن، تهران، وزارت ارشاد، ۱۳۷۱ ه ش.
۳۴. نراقی، احمد، معراج السعاده، تهران، انتشارات رشیدی، تهران، ۱۴۲۰ ه ق.
۳۵. نراقی، محمد مهدی، جامع السعادات، نجف: مطبعه الزهراء، ۱۳۶۸ ه ش.